

ОБУЧЕНИЕ, ВЪЗПИТАНИЕ И СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА УЧЕНИЦИТЕ В МУЛТИКУЛТУРНА СРЕДА В ОСНОВНОТО УЧИЛИЩЕ

Веселка Александрова Сърбакова¹, Невена Ангелова Гушкова²

Първо основно училище „Св. Св. Кирил и Методий“, гр. Гоце Делчев¹

Първо основно училище „Св. Св. Кирил и Методий“, гр. Гоце Делчев²

EDUCATION, UPBRINGING AND SOCIALIZATION OF STUDENTS IN A MULTICULTURAL ENVIRONMENT IN PRIMARY SCHOOL

Veselka Aleksandrova Sarbakova¹, Nevena Angelova Gushkova²

First Primary School “Sts. Cyril and Methodius”, Gotse Delchev¹

First Primary School “Sts. Cyril and Methodius”, Gotse Delchev²

Abstract: *Part of the global problem in the world today is the mixing of cultures, races, ethnicities and religions. Multiculturalism is becoming an integral part of modern society, as well as a characteristic of the modern school, and the "diverse differences" in the school, in turn, are a problem that requires reflection.*

This article aims to trace multicultural education as an education of diversity. The multicultural classroom is increasingly beginning to be present in the modern school. The main goal of multicultural education is aimed at ensuring educational equality for students with diverse racial, ethnic and socio-economic characteristics. The teacher is the main "engine" for creating positive relationships with all students to stimulate their personal development and potential. It must also create good preconditions for a social climate, which presupposes adequate communication in the classroom. The sensitivity of the school community as a whole to the cultural differences of the students is expressed through the flexibility of the applied methods of teaching, education and socialization.

The article includes the results of a study to diagnose interpersonal ethnocultural relations between students in cases where such relations are actually presupposed by their origin and identity. The methodology used contains questions and tasks aimed at establishing knowledge, assessments and experience from real multicultural interaction.

Keywords: *multicultural education, differences, educational equality.*

Мултикултурната класна стая все повече присъства в съвременното училище. Съвместният живот и дейност на ученици и учители от различни култури в също така разнообразно обкръжение изисква от учителя ясна позиция към мултикултурността и нейните ефекти. Учителят трябва да създаде положителни отношения с всички ученици, да стимулира тяхното личностно развитие и потенциала им. Отговорна задача за учителя е да създаде социален климат за адекватна комуникация. Чувствителността към културните различия на учениците се изразява чрез гъвкавостта на прилаганите методи на обучение и възпитание.¹

Част от глобалните промени в света днес – „...все по-голямото „смесване на култури“, раси, етноси, религии, езици“, като „мултикултурността става все по-иманентна характеристика на съвременното общество...“, а тя, разбира се, като „съдържаща в себе си различия, става характеристика и на съвременното училище“. Нещо повече, „разнообразните различия“ в училище са *проблем*, който изисква „размисъл“.[1]

Понятията мултикултурност и интеркултурност са тясно свързани, тъй като и двете имат за своя основа културното разнообразие в обществата. Мултикултурността отразява съществуването на културните различия-етнически, религиозни, лингвистични и социални групи, а интеркултурността се отнася до всеки аспект на взаимодействията между културите.

Мултикултурността се разглежда и като иманентна характеристика на обществата от възникването им до днес, а тяхното развитие се свързва с разширяване на културното разнообразие и културните взаимодействия. По този начин интеркултурността е резултат от съжителстването на културните различия и свързаните с тях идентичности в рамките на определено пространство и време.

Мултикултурната класна стая все повече става норма за съвременното училище. Съвместният живот и дейности на ученици и учители от различни култури в също така мултикултурно обкръжение изисква от учителя ясна позиция към мултикултурността и нейните ефекти и ефективни опити за интеркултурно образование. Учителят трябва да създаде положителни и благоприятни отношения с всички ученици, да стимулира тяхното личностно развитие и потенциала им. Той трябва да създаде условия за положителен социален климат и адекватна комуникация. Ефективният интеркултурен учител трябва да се интересува от индивидуалността на всеки ученик, към групата като цяло и към процесите в нея. Именно за това интеркултурните отношения в класната стая са най-важният източник на знания и взаимно обогатяващ опит за различните в културно отношение ученици.²

За да се определи теснотата на етнокултурните връзки между групите ученици се проведе адаптиран вариант на изследване по методиката на Траян Попков [3, 167-172], която е насочена за диагностициране на междуличностни етнокултурни отношения между ученици в случаите, при които такива отношения реално са предпоставени от произхода и идентитета им. Въпросите и задачите са ориентирани към установяване на познания, оценки и опит от реални етнокултурни взаимодействия. Изследването е проведено в основно училище, в паралелка с ученици от пети клас. Класът се състои от 23 ученици. От тях седем ученици са етнически българи, шест ученици са от ромски произход, шест ученици – турци и четири ученици – мохамедани. Това дава основание да ги квалифицираме като мултикултурен клас. Методиката на преброяването не включва задължително и точно фиксиране на етническата и на религиозната принадлежност на преброяваните лица и българите мюсюлмани могат да отговарят или да не отговарят на такива въпроси. Взет е в предвид и друг признак, какъвто са имената на българите мюсюлмани. Те са както български, така и турски,

поради което могат да служат за разграничителен белег на тази мултикултурна общност.

Резултатите са представени таблично, разделени на четири критерия:

1. Идентификация и познания за етноси:

По този критерий се разграничава етнокултурната идентификация и познанията за нея. Отсъствието на познания по въпроси за етноса е предпоставка за формиране на етнокултурни предразсъдъци.

Таблица 1. Идентификация и познания за етноси.

Българи	Представят много добри познания за отделните етноси, абсолютно точно определят броя на учениците от различните етноси. Определят езика, на който говорят съучениците им. Отлично познават основните празници на различните етноси, определят без грешка кой в какъв Бог вярва.
Турци	Точно определят броя на учениците от различните етноси. Определят езика, на който говорят съучениците им. Имат леки неточности при празниците, характерни за другите етноси. Определят почти без грешки кой в какъв Бог вярва.
Роми	Точно определят броя на учениците от различните етноси. Определят езика, на който говорят съучениците им. Имат леки неточности при празниците, характерни за другите етноси. Определят почти без грешки кой в какъв Бог вярва.
Мохамедани	Точно определят броя на учениците от различните етноси. Определят езика, на който говорят съучениците им. Имат леки неточности при празниците, характерни за другите етноси. Определят без грешка кой в какъв Бог вярва.

2. Лична оценка и отношение към представители на другия етнос:

По този критерий се идентифицира реалната етнокултурна откритост и липса на предубеждения, които обикновено са съпроводени с отблъскване на етнически другите. Те позволяват да се получи ранжиране на етнокултурните предпочитания.

Таблица 2. Лична оценка и отношение към представители на другия етнос.

Българи	Българите се оценяват много високо. При определяне на успеха в обучението те определят, че те самите са с най- високи постижения в образователно- възпитателния процес. Най- често предпочитат да играят със себеподобни. Посочват, че предпочитат да седят на един чин с деца от своя етнос. Не са попълнили отрицателни черти за отделните етноси.
Турци	Посочват българите за ученици с най-висок успех в обучението. Втори по успех посочват себе си. Предпочитат да играят с деца от своя етнос или с българите и мохамеданите. С най-добри качества посочват българите. Най-често определяното

	<p>качество за българите е „възпитан”.</p> <p>Себе си определят като добри и трудолюбиви.</p> <p>Контактуват с всички етноси, посочват, че имат приятели от всички етнически групи.</p> <p>Посочили са отрицателни черти към всяка етническа група, включително и своята.</p>
Роми	<p>Посочват българите за ученици с най-висок успех.</p> <p>Себе си определят за ученици с най-ниски постижения в обучението.</p> <p>Отговарят, че имат приятели от всички етноси.</p> <p>Определят само положителни качества за всички етнически групи.</p> <p>Не посочват отрицателни черти на своите съученици от другите етнически групи.</p>
Мохамедани	<p>Определят българите за ученици с най-висок успех, себе си поставят на второ място.</p> <p>Имаат приятели от всички етнически групи.</p> <p>С най- положителни качества определят себе си.</p> <p>Определят българите като „горделиви”.</p> <p>Не посочват отрицателни качества за отделните етноси.</p>

3. Наблюдения от отношение на значими други към друг етнос:

По този критерий се установява отношението на авторитети (родители, учители), които задават еталони на мислене и поведение.

Таблица 3. Етнокултурно отношение на авторитети.

Българи	<p>Посочват, че учители им уважават децата от всички етнически групи.</p> <p>Определят, че родителите им уважават най-много представители на своя етнос.</p> <p>За останалите посочват отговор „понякога”.</p>
Турци	<p>Посочват, че учители им уважават децата от всички етнически групи.</p> <p>Родителите им уважават другите етнически групи, посочили са отговор „понякога” за ромите.</p>
Роми	<p>Посочват, че учители им уважават децата от всички етнически групи.</p> <p>Отговорили са, че родителите им уважават ромите и турците, при българите и мохамеданите са посочили отговор</p>
Мохамедани	<p>Посочват, че учители им уважават децата от всички етнически групи.</p> <p>Родителите им уважават представителите на всички етнически групи.</p>

4. Оценка за отношение от страна на представители на другия етнос.

По последния критерий се диференцира отношението на представители на личности от други етноси към изследваното лице, неговото удовлетворение от това отношение.

Таблица 4. Оценка за отношение от страна на представители на другия етнос.

Българи	В отговор на въпроса дали изследваното лице го уважават отделните етноси, българите са отговорили положително, „понякога” са посочили за ромите.
Турци	В отговор на въпроса дали изследваното лице го уважават отделните етноси, турците са отговорили положително, „понякога” са посочили за мохамеданите.
Роми	В отговор на въпроса дали изследваното лице го уважават отделните етноси, ромите са посочили, че са уважавани най-много от своя етнос. „Понякога” са посочили за другите етноси.
Мохамедани	Те са отговорили, че са уважавани от другите етноси.

Резултатите от проведеното анкетно проучване показват, че българите имат най-силно изявена теснота на етнокултурните връзки, а именно по-трудно възприемат хората от друга етническа група. Предпочитат да общуват в ежедневието си с хора, имащи същата национална и религиозна принадлежност. По-мнителни са към представителите на друг етнос. Егоцентризмът при тях е силно изявен, приписват на своя етнос само с положителни качества. Показват високи нива на етническа удовлетвореност и затвореност на общността.

При ромите се наблюдава по-голямо желание за взаимодействие с другите етноси. Те са по-склонни да контактуват с представители от другите етноси. Най-голям проблем при контактуването срещат с българите. Това се обуславя от егоцентризма, изявен при българите. Друга съществена причина е по-ниските резултати на ромите в процеса на образование, възпитание и социализация. Те не са желани за комуникация, свързана с учебния процес.

Резултатите от проведеното изследване показват също така, че българите се посочват като по-затворената етническа група спрямо другите етноси, в частност най-вече към ромите.

В интеркултурното образование и придобиването на знания за различните култури е средство за повишаване на разбирането и чувствителността към културното различие, за формиране на толерантност.

Интеркултурната чувствителност на учителя е предпоставка за реализация на интеркултурно образование, което е ориентирано в еднаква степен към учениците от малцинствата и към учениците от мнозинството. Многообразието е ценност, която засилва динамиката в класа и предлага по-големи възможности за учене за всички. За активното им въвличане в един общ процес на взаимодействие, учене и промяна са необходими определени нагласи и умения на учителя [2, 973].

Интеркултурната чувствителност се дефинира като нагласа за разпознаване на различия в поведението, възприятията и чувствата на участниците в интеркултурната

комуникация. Свързана е с умения за съзнателност във взаимодействието, умения за оценяване и уважаване на обмена на идеи и признаване на комплексността на всяка личност. Интеркултурната чувствителност се свързва и с уменията за развитие на позитивни емоции при разбирането и оценяването на културните различия, които насърчават подходящо и ефективно поведение в интеркултурната комуникация. Шестте елемента, които са водещи и са от съществено значение за работата на педагогическите специалисти в мултикултурна среда са: самоуважение, самонаблюдение, непредубеденост, емпатия, интерактивно участие, неосъждане [2, 975].

В условията на глобализиран и отворен свят и на територията на училището, и на територията на социалната микросреда, реално се срещат подрастващи от различни етноси и култури. Отношенията между тях са не само междуличностни, но и етнокултурни – повлияни от различията, които произтичат от етнокултурната им идентичност. В тях се проявяват откритост, но и етнокултурни нагласи и предразсъдъци. Етнокултурните нагласи представляват утвърдени и устойчиви възгледи на членовете на един етнос за ценностите и живота на „своите” и своята собствена етническа култура, за тази на други етноси и отношенията към тях и с хората от тях [3].

Интеркултурното образование като модерна образователна парадигма се свързва основно с приемането на културното различие като проблем и прилагането на адекватни образователни стратегии за работа в мултикултурна среда [4, 11].

Безспорно утвърждаването на интеркултурната парадигма в образованието се свързва с дълбоки трансформации, които засягат педагогическата теория и практика като цяло, в тяхната комплексност и взаимосвързаност. От тази позиция предизвикателствата на интеркултурността към образованието трябва да бъдат интерпретирани както на теоретично, така и на практико-приложно равнище. Решаващи за образованието в аспекта на интензивните интеркултурни процеси в обществото са следните въпроси:

1. Утвърждаване на интеркултурното измерение в системата на от общопедагогически цели, задачи, принципи, както и в учебното съдържание.

2. Приложение в педагогическата практика на гъвкави образователни стратегии и технологии с висока степен на адаптивност съобразно специфичните културно-детерминирани потребности на учениците.

3. Прилагане на иновативни модели за повишаване на интеркултурната компетентност на учителя.

4. Усъвършенстване на системата от педагогически подходи за работа със семейството и общността – с цел привличането им като партньори в процеса на образователна интеграция и изграждането на позитивна и насърчаваща среда за постигането на културен обмени диалогичност в училищното пространство.

В значителна степен повишаването на интеркултурната компетентност на заетите в сферата на образованието се явява ключов фактор за решаването на сложния комплекс от проблеми и утвърждаването на интеркултурността като училищна реалност. Формирането на интеркултурна компетентност у учениците – като фундаментална психолого-педагогическа цел. [4, 21-23].

Конфликтното поведение в мултикултурна среда най-често се свързва с формиране негативни етнически стереотипи и предразсъдъци, които възпрепятстват интеркултурния контакт между учениците и постигането на интеркултурна диалогичност. В този смисъл интеркултурната медиация е повече от посредничество при разрешаване на конфликти. Ефективността на учителя като медиатор в разрешаването на интеркултурни конфликти между учениците зависи от неговата социално-педагогическа компетентност – разбиране на интеркултурните противоречия и конфликти в училищната среда и формиране на конструктивно отношение към тях. [4, 203]

В основата на значителна част от интеркултурните конфликти стоят предразсъдъците спрямо представителите на дадена „различна“ група, превантивната дейност е трябва да е насочена към преодоляване на предразсъдъчността у учениците. Интеркултурната компетентност на учителя е от голямо значение, за да може правилно да определя особеностите и потребностите на всяко дете в мултикултурен клас. Позитивни промени настъпват, когато детето чувства сигурност, гласува му се доверие, поощрява се при постигнати резултати. Именно за това е полезно използването на методика за определяне на етническите нагласи у подрастващите, които са основани на реално взаимодействие.

Наличието на познания за други етноси и опит от етнокултурни контакти и отношения е предпоставка за тяхното разбиране и оценяване, за намаляване на влиянието на предразсъдъците или тяхното преодоляване [3]. В тези процеси важна роля заема учителят, които на база на получената информация ще използва методи за преодоляване на предубежденията с цел ефективно и ползотворно общуване в класната стая. В интеркултурното образование придобиването на знания за различните култури е средство за повишаване на разбирането и чувствителността към културното различие, за формиране на толерантност.

Извеждането на мултикултурността като една от водещите характеристики на модерното общество е свързано с един нов поглед към сложните, дълбоки и нееднозначни трансформации, които протичат днес в социалните структури и засягат всички слоеве на обществената тъкан. Чувствителността и рефлексивността на образователните институции към тези мощни глобални влияния и процеси на мултикултурност се утвърждава като един от ключовите показатели за тяхната социална адекватност и перспективност. В този контекст новата интеркултурна образователна парадигма не се ограничава само в рамките на равния достъп до качествено образование за всички деца, а изисква създаването на предпоставки за постигането на межкултурно разбирателство и диалогичност в рамките на класната

стая и училищното пространство като средство за засилване на обществената кохезия и сигурност. [4, 230]

Всеки народ има свои традиции, обичаи и език, а именно те го правят уникален и го отличават от останалите. Интеграцията и взаимодействието са път към разбирателство.

Интеграцията, като взаимодействие между хората и механизъм за тяхното опознаване и възприемане, е преди всичко толерантност. В двадесет и осмата сесия на Генералната конвенция на ЮНЕСКО е посочено, че толерантността означава зачитане, приемане и правилно оценяване на богатото многообразие от култури в нашия свят и на всички форми и начини за проява на човешката същност. Толерантността укрепва чрез знанията, откритостта, общуването и свободата на мисълта, на съвестта и на убежденията. Толерантността е хармонията в различието. Тя е не само морален дълг, но и политическа и правна необходимост.

Толерантността е признаване на правото и свободата на другите да бъдат такива, каквито са, да изглеждат различно, да мислят и творят свободно. Основното е да се зачита тяхната идентичност. Именно към толерантност и зачитане правата на другите трябва да се стреми общността на педагогическите специалисти.

Мултикултурността и интеркултурността препологат многопосочност на образователните въздействия и взаимодействия и оптимално използване на всички ресурси (институционални, социални, педагогически и пр.), които в голяма степен биха могли да подпомогнат образователната интеграция на децата от малцинствата и формирането на интеркултурна компетентност у учениците [4, 226].

Добрата образователна система е необходимо да уважава и включва своите различия. Не трябва да се очаква от учениците да пожертват собствената си идентичност, а да се гордеят със себе си, семействата и културата си. Трябва да се създаде среда, която да уважава, цени и използва приноса на всяко дете.

Мултикултурният свят е предпоставка за създаване на сътрудничество, взаимно зачитане, приемане и правилно оценяване на богатото многообразие от култури.

Основна цел на педагогическите специалисти е учениците да бъдат подготвени за предизвикателствата на времето чрез стимулиране на техния потенциал и защита на правата им. [5]

Литература

[1] Баничанска, В., Управление на училище в мултикултурна среда (в райони, населени с българи мюсюлмани), Софийски университет „Св. Климент Охридски“, София, 2012 г., стр. 4.

[2] Спиридонова, Л., Интеркултурната чувствителност на учителя като предпоставка за мирно и достойно бъдеще на децата, Volume 90, Number 7, 2018.

[3] Попкочев, Тр., Социалнопедагогическа диагностика, ЮУ „Неофит Рилски“, Благоевград, 2015, стр. 166-173.

[4] Сотирова, М., Интеркултурни процеси в образованието, изд. „Пропелер“, София, 2010.

[5] Иванова, Е., Интеркултурното образование – от теория към практика, Педагогика, Volume 88, Number 4, 2016, стр. 563 – 565.

---

¹ Мултикултурна среда: <http://www.institute-hr.com/%D0%BC%D1%83%D0%BB%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0/>

² Иванов, И., Проблеми на педагогическата работа в мултикултурна класна стая, стр. 27.

За контакт с автора:

Веселка Александрова Сърбакова

e-mail: sarbakova@parvo-gd.org

Невена Ангелова Гушкова

e-mail: gushkova@parvo-gd.org